

Ο καπιταλισμός σημαίνει/χρειάζεται τον πόλεμο

[...] Ο καθένας είναι σε θέση να καταλάβει ότι ο πόλεμος και οι κατακτήσεις στο εξωτερικό και η εμπέδωση του δεσποτισμού στο εσωτερικό αλληλοϋποστηρίζονται: ότι χρήμα και άνθρωποι απομακρύνονται καθ' ἑξῆς από ένα λαό σκλάβων, προκειμένου να έλθουν κάποιοι άλλοι κάτω από τον ίδιο ζυγό. Και ότι, αντίστροφα, ο πόλεμος προσφέρει ένα πρόσχημα για την απόσπαση χρημάτων και [...] τη διατήρηση πολυπληθών στρατευμάτων συνεχώς επί ποδός [...] Με άλλα λόγια, ο καθένας είναι σε θέση να δει ότι οι επιτιθέμενοι άρχοντες εξαπολύουν έναν πόλεμο εναντίον των υπηκόων τους, τουλάχιστον τόσο όσο και εναντίον των εχθρών τους, και ότι το έθνος που πραγματοποιεί μια κατάκτηση δεν γνωρίζει τελικά μια καλύτερη μοίρα απ' αυτή του κατακτημένου έθνους.

J.-J. Rousseau, *Abstract and Judgment of Saint-Pierre's Project for Perpetual Peace*, 1756

Εισαγωγικό: Πόλεμος;

Το πρώτιστο ερώτημα σήμερα είναι το εξής: ποιες θα μπορούσαν να είναι οι πρακτικές και συγκεκριμένες απαντήσεις στην εκτριχωτική λογική των πολέμων, του νόμου της ανταλλακτικής αξίας, της γραφειοκρατίας και του στρατού; Πώς πρέπει να σκιαγραφησουμε το νέο τρόπο νόησης και σκέψης που χρειάζεται η ανθρωπότητα προκειμένου να επιβιώσει; Γιατί, αν δεν φανταστούμε τις πιθανές εναλλακτικές απαντήσεις, δεν τις προσεγγίσουμε, δεν προσπαθήσουμε να τις προβλέψουμε, να τους ανοίξουμε το δρόμο, να συμβάλουμε, έστω και ελάχιστα, στο να καταστούν οι εναλλακτικές αυτές απαντήσεις εφικτές, ή να συμβάλουμε ακόμα και στην πραγματοποίησή τους, ο καπιταλισμός ίσως να καταστρέψει όλα όσα επέτυχε η ανθρωπότητα στα τελευταία 1000 ή και πλέον χρόνια. Απαιτείται μια ριζική αλλαγή του τρόπου σκέψης μας, έτσι ώστε να χρησιμοποιήσουμε τη σπουδαία διαίσθηση του Μαρξ, σύμφωνα με την οποία καμιά θεωρία ή μέθοδος δεν μπορεί να γίνει κατανοητή χωρίς την πρακτική των κοινωνικών ομάδων στις οποίες αντιστοιχεί.

Τις απαντήσεις μας θα πρέπει να τις αναζητήσουμε στην πράξη. Όπως υποστήριζε ο Vico, οτιδήποτε στο οποίο δεν μπορούμε να παρέμβουμε δεν μπορούμε να το κατανοήσουμε. Προκειμένου όμως να δράσουμε, χρειαζόμαστε έναν καθαρό ορίζοντα και κάποια πιθανά σημάδια που να κατευθύνουν τη δράση μας. Ο ορίζοντας για την αντιπαράθεσή μας

φαίνεται να είναι καθαρός: απέναντι στην καπιταλιστική άνιση ανταλλαγή μπορούμε να αντιτάξουμε μόνο αξίες χρήσης. Στο παρελθόν, οι αξίες χρήσης που υπηρετούσαν τη ζωή δηλώνονταν από τη συμπάθεια, την αγανάκτηση (κατά της αδικίας) και την αγάπη: σήμερα, οι αξίες αυτές υποδηλώνονται από τον κομμουνισμό και την ποίηση. Θα πρέπει επίσης να συνειδητοποιήσουμε ότι δεν υπάρχει ποίηση χωρίς κομμουνισμό και κομμουνισμός χωρίς ποίηση. Αυτό το γνωρίζουν όλοι οι ποιητές, συχνά σε φαντασιακές μεταμορφώσεις. Λίγοι ήταν οι κομμουνιστές εκείνοι, πλην των Μαρξ, Μόρις, Μπρεχτ, Σεζαίρ ή του Νερούντα, που επέτρεψαν στην υποψία τους να ανθίσει. Όταν τα δύο αυτά στοιχεία αποχωριστούν, προκύπτουν καρικατούρες που διακυβεύουν τον εν δυνάμει ορίζοντα και των δύο.

Στο αρχικό μου ερώτημα, σχετικά με το πώς είναι δυνατόν τουλάχιστον να αρχίσουμε να κατανοούμε την εξαπλούμενη επιδημία των πολεμικών εχθροπραξιών σε όλες τις μορφές της, κυριολεκτικές και μεταφορικές, μπορεί σήμερα να δοθεί μόνο μια αποσπασματική απάντηση. Και αυτό γιατί αποτελεί τη μια όψη μιας ομοουσίας αλλά ανόσιας τριάδας: μαζικοί φόνοι, μαζική πορνεία, μαζική εμπορία και χρήση ναρκωτικών. Σε κάποιο άλλο άρθρο (Suvín, "What") προσπάθησα να δείξω τους αδιάρρηκτους δεσμούς μεταξύ των τριών αυτών όψεων. Εδώ, θα επικεντρωθούμε μόνο στον πόλεμο. Για το ξεκίνημα, θα παραθέσω, από τα γραπτά μου περί πολέμου, έναν προσωρινό, λειτουργικό ορισμό του: *πόλεμος είναι μια συμπαγής διαδοχή συγκρούσεων, που συνεπάγονται μάχες μεταξύ μεγάλων, οργανωμένων ομάδων ανθρώπων. Οι ομάδες αυτές περιλαμβάνουν τις ένοπλες δυνάμεις τουλάχιστον ενός κράτους, που σκοπεύει να ασκήσει πολιτικό και οικονομικό έλεγχο πάνω σε μια δεδομένη περιοχή. Μια ή περισσότερες μάχες ή μικροεπεισόδια, ακόμα και μεταξύ ομάδων ανθρώπων, δεν αρκούν για να χαρακτηρίσουν έναν πόλεμο.*

Σκοπός του πολέμου ήταν αρχικά η βίαιη απαλλοτρίωση της λείας, της γης –ή άλλων παραγωγικών δυνάμεων– και/ή της εργασιακής δύναμης των ηττημένων, υπέρ μιας δεδομένης κοινωνικής τάξης (μερικές φορές μιας φυλετικής ή εθνικής ομάδας¹): «Ο πολεμιστής, σύμφωνα με έναν απλό ορισμό, θα μπορούσε να είναι το άτομο εκείνο που επιβιώνει αρπάζοντας αυτά που κατέχουν ή έχουν παραγάγει άλλοι» (Love and Shanklin: 283). Ωστόσο, στις αναπτυγμένες ταξικές κοινωνίες, ο πόλεμος ήταν πάντα ένα *ultima ratio regum*, ένα μέσο για την αποφυγή εσωτερικών επαναστατικών εντάσεων μέσω εξωτερικών κατακτήσεων, ενώ σ' ένα πολυ-κρατικό σύστημα, ενδεχομένως, να υπάρχουν και άλλοι, έμμεσοι και ενδιάμεσοι (ωστόσο κρίσιμοι) στόχοι, όπως η εξασφάλιση πλεονεκτημάτων για επερχόμενες εντάσεις και συγκρούσεις –π.χ. η κυριαρχία των θαλάσσιων διαδρομών και των πετρελαϊκών πόρων– και η καταστροφή εμπορευμάτων και ανθρώπων, για την οποία θα κάνουμε λόγο στη συνέχεια.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η διαχωριστική γραμμή μεταξύ πολέμου και συγκρούσεων ανάμεσα σε συμμορίες της μαφίας, που εισάγει η πρόταση «Οι ομάδες αυτές περιλαμβάνουν...», γίνεται όλο και περισσότερο αμυδρή, καθώς οι ανεξέλεγκτες ιδιωτικές φούσκες πλούτου και η ηθική νομιμοποίηση πολλών κρατών συγκλίνουν στο μηδέν: όλοι εξαπολύουν ακήρυχτους πολέμους χρησιμοποιώντας δολοφονίες αμάχων. Όλα τα κράτη σήμερα είναι «κράτη-παρίες», κάτι που είναι κατ' εξοχήν σαφές στην περίπτωση των ακήρυχτων πολέμων των ΗΠΑ εναντίον του Βιετνάμ και της Σερβίας, που τις εξαπέστειλε στη λίθινη εποχή. Οι τρομοκρατικές δολοφονίες δεν μπορούν να διαφοροποιηθούν ηθικά, αλλά μόνο

ανάλογα με την κλίμακά τους (πρβλ. Virilio and Lotringer: 25-27, Lens). Στη διάρκεια του 20ού αιώνα, η αναλογία θυμάτων μεταξύ στρατιωτικών και αμάχων «προόδευσε» από το 8:1 σε 1:8 (οκτώ άμαχοι νεκροί για κάθε νεκρό στρατιώτη), ενώ οι μάχιμες ομάδες διαφοροποιήθηκαν από τους τακτικούς στρατούς σε παραστρατιωτικές ομάδες, αστυνομικές δυνάμεις, μισθοφορικά τμήματα, τοπικούς πολέμαρχους και αμειβείς εγκληματικές συμμορίες (Kaldor 1999: 8). Η κυρίαρχη άποψη, που εκφράστηκε μέσω των δυτικών ΜΜΕ, αντιμετώπισε τους πρόσφατους πολέμους της πρώην Γιουγκοσλαβίας, όπως και τους ρωσο-τασεβινικούς πολέμους, ως συγκρούσεις μεταξύ εκμεταλλευτικών συμμοριών που κατείχαν την εξουσία, το ίδιο όμως θα μπορούσε να λεχθεί και για τον πόλεμο του πετρελαίου του Κόλπου, αλλά και για τον πόλεμο ΝΑΤΟ-Σερβίας.

Αυτό σημαίνει ότι ο περιορισμός του Κλαούζεβιτς, σύμφωνα με τον οποίο ο πόλεμος αναφέρεται στην πολιτική κρατικο-ειδών οντοτήτων, αντανακλά μόνο την ιστορική εμφάνιση του καπιταλιστικού έθνους-κράτους, που διεκδίκησε για τον εαυτό του το μονοπώλιο της οργανωμένης βίας μέσω των ενόπλων δυνάμεων, ως αντάλλαγμα για την ειρήνευση μεταξύ των πολιτών μέσω της αστυνομίας (πρβλ. Giddens). Το μονοπώλιο αυτό απειλούνταν πάντοτε από τη βία των συμμοριών και των επαναστατικών ομάδων και, σύμφωνα με κάποιες ενδείξεις, η «περίοδος της κυριαρχίας του κράτους» ίσως να περιορίζεται στην περίοδο 1600-1990. Η «ιδιωτικοποίηση της βίας» (Kaldor 1999: 92), ένα ακούσιο αλλά λογικό αποτέλεσμα της ενίσχυσης των επιχειρήσεων, της ιδιωτικοποίησης της οικονομίας, εις βάρος της κρατικής εξουσίας, σημαίνει ακόμα ότι η διαχωριστική γραμμή μεταξύ των «επιχειρήσεων αστυνόμευσης» του στρατού και μιας τεχνικο-επιστημονικά εξοπλισμένης αστυνομίας (και στη συνέχεια, των ιδιωτικών πολιτοφυλακών και των παράνομων συμμοριών) καθίσταται σχεδόν μη διακριτή. Παρ' όλα αυτά, οι περισσότερες κύριες ένοπλες συγκρούσεις –που ορίζονται *ad hoc* ως «σχετικοί με μάχες θάνατοι τουλάχιστον 1000 ανθρώπων» (SIPRI 1998: 17)– εξακολουθούν να διεξάγονται από κρατικές ή ανερχόμενες πρωτο-κρατικές οντότητες.

1. Πόλεμος και τάξεις

Στη διάρκεια του παρόντα, 20ού αιώνα, ίσως να έχουν σκοτωθεί με βίαιο τρόπο, σε μαζικές εκκαθαρίσεις, περισσότεροι άνθρωποι απ' όσους σκοτώθηκαν (με τον ίδιο τρόπο) στη διάρκεια ολόκληρης της παγκόσμιας ιστορίας μέχρι το 1900. Περίπου εκατό εκατομμύρια άνθρωποι σφαγιάστηκαν από βόμβες και ξιφολόγχες και ίσως να ανέρχονται σε δισεκατομμύρια αυτοί που θανατώθηκαν από τον οργανωμένο λιμό και τις αρρώστιες της φτώχειας – τον ταξικό πόλεμο των λίγων, όλο και περισσότερο πλουσίων, εναντίον των πολλών, όλο και περισσότερο φτωχών. Η φυματίωση, η αρρώστια που πιστοποιεί την εξαθλίωση, είναι και πάλι παρούσα και ισχυρή, και στην Ινδία επέστρεψε ακόμα και η πανώλη. Η δικαιολογία ότι, ανάλογα με τον αριθμό των ζώντων, ο αιώνας αυτός δεν είναι χειρότερος από οποιονδήποτε άλλο, ίσως να είναι ή να μην είναι στατιστικά ορθή, είναι όμως άσχετη. Αν έχουμε την τεχνογνωσία ώστε να εξασφαλίσουμε την επιβίωση περισσότερων ανθρώπων πέραν του δωδέκατου μήνα τους, τότε ασφαλώς θα πρέπει να τη χρησιμοποιήσουμε προ-

κειμένον να εξασφαλίσουμε την επιβίωσή τους μέχρι το φυσικό τους (μας) τέλος. Κάθε πρόσωπο αποτελεί σώμα ελπίδας και πόνου, με θεολογικούς όρους, σε άμεση ένας-προς-ένα σχέση με το θείο. Η λογική των αναλογιών δεν ισχύει.

Ο πρώτος υλιστικός κανόνας για ζητήματα κοινωνίας συνίσταται στο να θέτουμε το ερώτημα, προς τίνος το συμφέρον πραγματοποιούνται τα μείζονα γεγονότα και οι τάσεις, *cui bono*? Πιστεύω ότι υπάρχει ένας σιδηρούς κανόνας, σύμφωνα με τον οποίο οι κοινωνικές τάξεις προς το συμφέρον των οποίων πραγματοποιούνται αυτά τα γεγονότα είναι αυτές που όντως τα επιφέρουν, άμεσα ή έμμεσα, κατά τρόπο μονοσήμαντο ή επικαθοριζόμενο. Σ' ένα μαλθουσιανό κόσμο, όπου η φτώχεια διατηρείται χωρίς να εγκυμονεί κινδύνους για τους κυβερνώντες, ο πόλεμος γι' αυτούς έχει, μεταξύ άλλων, όπως είναι τα πλεονεκτήματα για το κράτος που διακυβερνούν, τουλάχιστον τρεις συστηματικούς και ομοούσιους στόχους: Πρώτον, τεράστια νέα κέρδη, που ενισχύουν μια οικονομία ευρισκόμενη σε μόνιμο κίνδυνο. Δεύτερον, μαζική καταστροφή εμπορευμάτων προκειμένου να αντιστοιχηθεί η αδιάθετη μαζική παραγωγή ενός εκπτώχευμένου κόσμου και να ενισχυθεί η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών που είναι σε θέση να σκοτώνουν περισσότερους ανθρώπους και να απαλλαγεί από περισσότερους ανθρώπους ως εργάτες. Τρίτον, το να κρατηθεί ο πληθυσμός –και ιδίως οι φτωχές, ταπεινωμένες και περιθωριοποιημένες μάζες, αυτές που αντιπροσωπεύουν μια απειλή– σε κατάσταση υποταγής.

Ο Adam Smith, συνοψίζοντας την πανάρχαια πρακτική των αρχουσών τάξεων, είχε πολύ σωστά παρατηρήσει ότι «η ζήτηση ανθρώπων, όπως η ζήτηση οποιουδήποτε άλλου εμπορεύματος, ρυθμίζει υποχρεωτικά την παραγωγή ανθρώπων» (80). Ο πόλεμος συνιστά μια πρωτίστη τεχνολογία ελέγχου του πληθυσμού και, αν ξεχάσαμε τα μαθήματα των Παγκόσμιων Πολέμων, τα τελευταία 20 χρόνια μάς διδάσκουν ότι ο ρόλος του στους σύγχρονους ταξικούς αγώνες θα πρέπει να προσεχθεί πολύ περισσότερο. Γιατί, προφανώς, το σημερινό μετα-φορντικό κοινωνικό σύστημα δεν χρειάζεται ούτε και κατά προσέγγιση τόσους παραγωγούς όσους χρειαζόταν το φορντικό σύστημα του κράτους πρόνοιας. Αντίθετα: Εφόσον η άνοδος του επιπέδου διαβίωσης, που προκάλεσε ο λενινισμός και η κείνσiana αντίδραση σ' αυτόν, οδήγησε σε μια υπερπαραγωγή ανθρώπων, αυτοί θα έπρεπε να υπερκαταστραφούν [να καταστραφεί η πλεονάζουσα ποσότητά τους – σ.τ.μ.] (πρβλ. το υπέροχο βιβλίο του George). Οι καταναλωτές εξακολουθούν να χρειάζονται, όμως οι φτωχότεροι ανάμεσά τους, οι μη «λευκοί», οι περισσότερες γυναίκες, οι πολύ ηλικιωμένοι και οι πολύ νέοι δεν μετρούν ιδιαίτερα. «Τα δύο τρίτα σχεδόν του παγκόσμιου πληθυσμού, όσον αφορά τις ξένες επενδύσεις, είναι ουσιαστικά ξεγραμμένοι!» (Tabb: 22). Ένας μέσος βορειο-αμερικανός πολίτης (όπως εσείς και εγώ) καταναλώνει 13 φορές περισσότερη ενέργεια απ' όση ένας κινέζος και 1300 φορές περισσότερη απ' όση ένας κάτοικος του Μπαγκλαντές: Κατ' αναλογία, τα ΜΜΕ των ΗΠΑ μετρούν προσεκτικά τους σάκους με τις σορούς αμερικανών στρατιωτών, όχι όμως τους νεκρούς των βομβαρδισμών τους και του λιμού που αυτοί προκαλούν (πρβλ. C.H. Gray: 136-7). Αντίθετα, ο στρατός των ΗΠΑ στο Βιετνάμ διακατεχόταν από μια έμμονη ιδέα σχετικά με την «αναλογία θυμάτων» μεταξύ εχθρικών και φίλιων δυνάμεων (βλ. Gibson: 111-20, Caputo: 160). Όσες στατιστικές διαθέτουμε είναι ανεπαρκείς, γιατί οι έμμεσες συνέπειες των πολέμων θα σκοτώνουν ανθρώπους στο Βιετνάμ ή το Ιράκ (αλλά και τις ΗΠΑ) και από τις μελλούμενες γενιές. Έστω όμως και ανεπαρκείς, οι

στατιστικές είναι αποκαλυπτικές: στο Βιετνάμ σκοτώθηκαν 60.000 αμερικανοί στρατιώτες, έναντι 3.000.000 βιετναμέζων. Στο Ιράκ σκοτώθηκαν μερικές δεκάδες, έναντι 1.200.000 έως 1.500.000 θυμάτων των βομβαρδισμών ή του εμπάργκο που επακολούθησε.

Στη γραμμή του *Modest Proposal* του Swift, μπορώ να προτείνω στους άρχοντες του πλανήτη στο επιχειρηματικο-στρατιωτικό σύμπλεγμα, ότι μια σοβαρή δημογραφική αφαίμαξη μεταξύ των φτωχών είναι κάτι ιδιαίτερα ευπρόσδεκτο (εδώ διακρίνεται κάτι περισσότερο από μια πινελιά ρατσισμού). Τουλάχιστον, δεν υπάρχει λόγος να δαπανώνται σοβαρά χρηματικά ποσά για την αποτροπή μιας τέτοιας αφαίμαξης – σε πολέμους (στην Αγκόλα, τη Ρουάντα, τη Βοσνία, και αυτούς που θα έλθουν στο μέλλον), τις επιδημίες, τη θανατηφόρο χρήση ναρκωτικών ή τους ενδημικούς λιμούς. Σχετικά με την (οργανωμένη!) λιμοκτονία και μόνο, μετριοπαθείς διεθνείς πηγές κάνουν λόγο για κάπου 40 εκατομμύρια ανθρώπους που πεθαίνουν από τις έμμεσες συνέπειές της κάθε χρόνο, ενώ «οι χρόνια υποσιτιζόμενοι, αυτοί δηλ. που οδηγούνται αργά αλλά σταθερά προς το θάνατο, ανέρχονται σε 500 εκατομμύρια», και αυτοί που βρίσκονται σε κατάσταση απόλυτης εξασθένισης, που βρίσκονται δηλ. στα όρια του λιμού, υπερβαίνουν τα 800 εκατομμύρια (Drèze-Sen: 35, *Human...* 1996: 20, *idem*, 1998).

Η βορά των κανονιών ή η θυσιαζόμενη σάρκα των πολέμων, η πορνεία, τα θύματα των ναρκωτικών, οι μαζικές απώλειες, είναι κατά κανόνα οι περιθωριακοί του «λευκού» πατριαρχικού καπιταλισμού: οι φτωχοί, οι «έγχρωμοι», οι γυναίκες, παρόλο ότι ο μετα-φορντισμός έθεσε επίσης στο στόχαστρό του τις μεσαίες τάξεις και τα «μεσαία» έθνη (όπως η Ρωσία, η Γιουγκοσλαβία και το Ιράκ) που προβάλλουν απειλητικά. Η «κατώτερη» τάξη ή φυλή ή ακόμα και γένος, είναι αναλώσιμα, ακόμα και όταν αναφερόμαστε σ' αυτά με μια απεχθή συναισθηματική υποκρισία: ιδίως όταν οι «μη ανεξάρτητες» αυτές κατηγορίες αλληλεπικαλύπτονται, όπως π.χ. στην περίπτωση των μαύρων εθελοντών των ενόπλων δυνάμεων των ΗΠΑ ή των πορνών που μετακινούνται στις μεγάλες πόλεις (πρβλ. Α. Davis). «Οι έγχρωμοι, οι υφιστάμενοι διακρίσεις φύλου, και οι χειρώνακτες» δεν έχουν το δικαίωμα επιστημολογικής ύπαρξης, επομένως και πολιτικής παρουσίας (Hartaway: 32, πρβλ και 26-30). Παραδοσιακά δεν θεωρούνταν «άτομα» με την έννοια του Καρτέσιου ή του Λοκ (σύμφωνα με την οποία, πριν από την εμφάνιση της αντεπαναστατικής υποκρισίας του 19ου αιώνα, ορίζονταν ως άτομα αυτοί που είχαν περιουσία). Οι απότακτοι αυτοί σπρώχνουν στους ώμους τους όλο το βάρος της διόγκωσης των υπερ-κερδών, την υποβάθμιση και τη νόμιμη καταδίωξη, που με την έλευση του ιμπεριαλισμού μετατοπίζεται από τους επικίνδυνα οργανωμένους λευκούς βιομηχανικούς εργάτες και διανοούμενους –που ανέλίσσονται σε προνομιούχους φορείς της σοσιαλιστικής μεταρρύθμισης– στους ανέργους, τους «παράβατους» και τις γυναίκες (πρβλ. Markuse: 134 και επ., Haug: 190 και επ.), όπως επίσης και τους προερχόμενους από τις καταβεβλημένες σε πολέμους αποικίες ή ημι-αποικίες, που πυκνώνουν τις τάξεις τους στις μεγαλουπόλεις μας, που βρίσκονται κάτω από ένα καθεστώς δουλείας του χρέους, όπως στις παλιές εποχές της δουλοπαροικίας. Τόσο το σοσιαλδημοκρατικό όσο και το κομμουνιστικό κίνημα υποτίμησαν σε καταστροφικό βαθμό τη σημασία αυτής της αλλαγής στις παραμέτρους της εκμετάλλευσης, που οδηγούσαν σ' ένα είδος υπο-προλεταριάτου (παρόλο ότι οι μπολσεβίκοι, στο επαναστατικό τους ξεκίνημα, ήταν οι πρώτοι που την επισήμαναν).

2. Ο πόλεμος ως δεσπόζουσα σταθερά του νεκροφιλικού καπιταλισμού

Υποστηρίζοντας κάπου αλλού ότι ο πόλεμος, τα ναρκωτικά και η πλύση εγκεφάλου αποτελούν τη σημερινή εκδοχή των τριών ιπποτών της Αποκάλυψης, διαπίστωσα ότι ο πόλεμος είναι ο ηγετικός ιππότης, η δεσπόζουσα πηγή ζωής στο καπιταλιστικό καθεστώς. Πριν προχωρήσω σε μερικά εμπειρικά δεδομένα, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι εδώ ενεργούν ορισμένες υπόγειες δυνάμεις. Η αγωνία του καπιταλισμού συνίσταται στην ανταγωνιστική σύγκρουση ανεξάρτητα από τις ανθρώπινες ζωές: σαν μικρό παράδειγμα, ας αναφέρουμε ότι ο αριθμός των νεκρών ή των αναπήρων από αυτοκινητικά ατυχήματα κάθε χρόνο στις ΗΠΑ ήταν μεγαλύτερος από τον αριθμό των θυμάτων του πολέμου του Βιετνάμ, ακόμα και στο απόγειο αυτού του τελευταίου. Κάθε σώφρων κοινωνία, που δεν θα ήταν πρόθυμη να επιτρέψει μια τέτοια σφαγή προς χάρη του κέρδους ολίγων, θα είχε απαγορεύσει το είδος αυτό της κυκλοφορίας στους αυτοκινητοδρόμους που είναι γνωστό στις ΗΠΑ. Αντ' αυτού, το μοντέλο των ΗΠΑ κατέκτησε τον κόσμο.

Λαμβάνοντας υπόψη τόσο το συναισθηματικό κόστος όσο και το συνολικό αποτέλεσμα σε ανθρώπινες απώλειες, [βλέπουμε ότι] ο καπιταλιστικός τρόπος συμβίωσης ανθρώπων είναι η «εποχή του συνολικού πολέμου» του Χομπς, όπου «κάθε άνθρωπος είναι εχθρός κάθε άλλου ανθρώπου». Ο Χομπς, προεκτείνοντας τα συμπεράσματα του αγγλικού εμφύλιου πολέμου μετά το 1640, συνειδητοποίησε ότι κατ' ουσίαν επρόκειτο για έναν αδιάλειπτο εμφύλιο πόλεμο. Δύο αιώνες αργότερα, η καλύτερη ευρωπαϊκή κωδικοποίηση σημείωνε ότι ο πόλεμος παρομοιαζόταν ως «ανταγωνισμός επιχειρήσεων» και, ακόμα περισσότερο, ως «κρατική πολιτική, η οποία [...] μπορεί να θεωρηθεί ως ανταγωνισμός επιχειρήσεων σε μεγάλη κλίμακα» (Clausewitz 1: 121). Ενώ ο «ανταγωνισμός [...] δεν εμπεδώνει [τους νόμους της] αστικής οικονομίας], αποτελεί τη βασική κινητήρια δύναμή της»: «ανταγωνισμός είναι γενικά ο τρόπος με τον οποίο το κεφάλαιο εξασφαλίζει τη νίκη του τρόπου παραγωγής του» (Marx: 552 και 730). Επομένως, για τις αστικές ανθρώπινες σχέσεις, ο πόλεμος είναι κάτι περισσότερο από μια μεταφορά, είναι μάλλον η αλληγορική του ουσία. Αυτό γινόταν πάντα αντιληπτό από το εργατικό και το σοσιαλιστικό κίνημα: Ο Jean Jaurès το διατύπωσε ως εξής: «le capitalisme porte la guerre comme la nuée porte l'orage» (ο καπιταλισμός φέρνει τον πόλεμο όπως το σύννεφο φέρνει την καταιγίδα). Πολύ πριν από τον Λένιν, ο οποίος το έκανε πράξη, το σύνθημα των σοσιαλιστών ήταν «πόλεμος κατά του πολέμου».

Παρ' όλα αυτά, ακόμα και αν περιοριστούμε στις πολεμικές επιχειρήσεις με τη στενότερη έννοια που ορίσαμε προηγουμένως, δηλ. με την εμπλοκή ενός ή περισσότερων κρατών συνολικά, η πολεμική σύρραξη δεν σταμάτησε ποτέ στον καπιταλισμό. Υπάρχουν ισχυρά επιχειρήματα υπέρ της άποψης ότι οικονομική βάση για το θρίαμβο του καπιταλισμού ήταν η αποικιακή πολεμική λεία κατά το 15ο έως το 18ο και το 19ο αιώνα (Headrick, Parker). Ταυτόχρονα, με τον πρωτοπόρο ρόλο των περίφημων οπλοστασίων της Βενετίας, προσέφερε τη μέγιστη ώθηση για τη μαζική παραγωγή ενός τυποποιημένου «πληθυσμού». Η χρηματοδότηση του πολέμου –που σ' όλη τη διάρκεια του 18ου αιώνα ανερχόταν στα τρία τέταρτα του κρατικού προϋπολογισμού στην Ευρώπη–, πέραν του ότι επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη διαδικασία της εκβιομηχάνισης με τα στρατεύματα και τους «εφεδρικούς στρατούς» εργατών, οδήγησε στην εγκατάσταση μιας σύγχρονης γραφειοκρατίας και των κε-

ντρικών εθνικών τραπεζών (Anderson: 31-3, Kaldor 1999: 18). Μετά το 1871, ακολούθησε μια προσωρινή παύση στους ευρωπαϊκούς πολέμους, όταν οι μητροπολιτικές δυνάμεις είχαν διαιρέσει τον κόσμο και το βρετανικό ναυτικό επιτηρούσε αυτή τη διαίρεση. Αυτό συνοδεύτηκε από μαζικές αποικιακές και ημι-αποικιακές δολοφονίες περισσότερων από 60 εκατομμυρίων αγροτών και ιθαγενών (Watts: 125, πρβλ. και M. Davis).

Όμως η πολεμική σύρραξη επέστρεψε από τη βάνανση κυριαρχία επί της ασιατικής, της αφρικανικής και της λατινοαμερικανικής εργασίας στο «Βορρά», το αργότερο μέχρι το 1911 –ημερομηνία του πρώτου διαμελισμού μιας προ-καπιταλιστικής ευρωπαϊκής αυτοκρατορίας, της Οθωμανικής, και της πρώτης σημαντικής σε παγκόσμια κλίμακα επανάστασης, της μεξικανικής–, σε μια συνεχή αλυσίδα πολεμικών σφαγών, χωρίς καμιά ένδειξη εξασθένισης. Το Ινστιτούτο Ερευνών Ειρήνης του Όσλο (PRIO) καταμέτρησε 66 πολέμους μέσα στο 1992 και ένα γερμανικό κοινοβούλιο ερευνών ειρήνης 34 πολέμους για το 1999. Οι ορισμοί του πολέμου διαφέρουν· ωστόσο, σύμφωνα με τους συντηρητικότερους υπολογισμούς, μεταξύ 1945 και 1963 έχουν ξεσπάσει τουλάχιστον 160 πόλεμοι, κατά τους οποίους σκοτώθηκαν περισσότεροι άνθρωποι απ' όσους σκοτώθηκαν στη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Η από μέρους της στρατιωτικο-επιχειρηματικής τάξης των ΗΠΑ αλλόφωνη αναζήτηση εχθρών, προκειμένου να δικαιολογηθούν κάποιες επιπλέον εκατοντάδες δια. δολάρια που θα πληρωθούν από τις τσέπες των φορολογουμένων, δείχνει ότι ο ανταγωνισμός ΗΠΑ-ΕΣ-ΣΔ ήταν μόνο μια καλοδεχούμενη δικαιολογία για μια «μόνιμη οικονομία του πολέμου» (Wilson της General Electric, 1944 – Lens: 14). Συνοψίζοντας, διανύουμε ήδη το φοβερότερο (σχεδόν) εκατονταετή Πόλεμο της ανθρώπινης Ιστορίας. Είναι τυχαίο; Όχι. Όπως ο καπιταλισμός αναδύθηκε μέσα από πολέμους λεηλασίας, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι θα μπορούσε να ξεπεράσει τις οικονομικές υφέσεις χωρίς τεράστιες στρατιωτικές δαπάνες, ένα «πολεμικό μέγα μέρισμα». (Τα καλύτερα παραδείγματα είναι η δεκαετία του 1930 και αυτή του 1990 – πρβλ. Amin: 48). Θα επιστρέψουμε στο σημείο αυτό, στο κεφάλαιο 3.

Οι ανυπόστατες πολιτικές συνέπειες της στρατιωτικοποίησης, με τις οποίες δεν ασχολείται το παρόν άρθρο, είναι η εξάπλωση της στρατιωτικής κυριαρχίας όχι μόνο σε περιόδους αλλά και σε εποχές επίσημης «ειρήνης». Πριν από τα αντι-αποικιακά απελευθερωτικά κινήματα, οι δικτατορίες που στηρίζονταν στην ξιφολόγχη και την κάννη των όπλων αποτελούσαν τον κανόνα όλων των αυτοκρατορικών κτήσεων. Στον 20ό αιώνα, τις δικτατορίες τις συναντάμε σε κατ' όνομα ανεξάρτητα κράτη συχνότερα απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη περίοδο μετά την ανάδυση της αστικής τάξης, γεγονός που υποδηλώνει ακριβώς τον εκφυλισμό της. Τεχνικά, αυτό διευκολύνεται από την τεράστια ανάπτυξη εξοπλισμών, που είναι εφικτή μόνο για μεγάλα οικονομικά συστήματα, και η οποία υποστηρίζεται από την τεράστια εξάπλωση τόσο της οργανωτικής ανάπτυξης (πρβλ. Andreski: 69-72, 87-8 κ.ε.) όσο και της βιομηχανίας πλύσης εγκεφάλου, όπως ο κινηματογράφος και η TV. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ποτέ ότι το ξίφος, οι σφαίρες και οι βομβαρδισμοί από τα στρατεύματα –αρχικά των φεουδαρχών, στη συνέχεια του υπό κεντρική εξουσία κράτους– αποτέλεσαν πάντοτε την τελική απάντηση της ανώτερης τάξης απέναντι σε κάθε εξέγερση των κατώτερων για δικαιοσύνη.

Όλοι αυτοί οι παράγοντες τεκμηριώνουν το ερώτημα που διατύπωσε ο Foucault: «Μήπως κάθε εξουσία δεν είναι απλώς μια μορφή πολεμικής κυριαρχίας [...] ένα είδος γενικευ-

μένου πολέμου που σε συγκεκριμένες στιγμές ενδύεται τις μορφές της ειρήνης και του κράτους;» (123). Είμαι επιφυλακτικός απέναντι σε πολιτικο-οικονομικά ατεκμηρίωτες γενικεύσεις, όπως η «εξουσία». Ωστόσο, οι γενικεύσεις αυτές θα μπορούσαν να είναι χρήσιμες αν τις χρησιμοποιούσαμε σε συγκεκριμένα ιστορικά περιβάλλοντα, εστιάζοντας όχι στο ερώτημα γιατί οι άρχουσες τάξεις χρειάζονται και εξαπολύουν πολέμους, αλλά πώς είναι κατά κανόνα σε θέση να στρατολογούν πληθώρα τυφεκιοφόρων από τις κατώτερες τάξεις. Κατ' αυτό τον τρόπο, η αστική εξουσία στον καπιταλισμό βρίσκεται σε ανάδραση με τις μάζες και ασκείται μέσω ισχυρών θεσμοθετήσεων και ιδεολογιών που εξασφαλίζουν την πειθαρχία τους: πέρα από τις ολοκληρωτικά στρατιωτικές δικτατορίες, όποτε αυτό ήταν απαραίτητο, μπορώ να αναφέρω μόνο εν συντομία την τεχνοεπιστήμη και τις πολιτικές ταυτότητας (τους σοβινισμούς και τις πολιτικές εθνικών αποκλειστικισμών). Θα μπορούσαμε να τις θεωρήσουμε τις δύο αυτές πολιτικές ως τις δυο όψεις χειραγώγησης της μεσαίας και των κατώτερων τάξεων: με τη χρηματοδότηση και την ιδεολογία.

Η *τεχνοεπιστήμη* δεν είναι ίσως απλώς πόλεμος, όπως υπαινίσσεται συχνά ο Bruno Latour, ωστόσο, οι μισοί επιστήμονες και μηχανικοί στις ΗΠΑ εργάζονται σήμερα για στρατιωτικές προτεραιότητες [C.H. Gray: 231, πρβλ. Tirmpan (ed.)]. Το σίγουρο είναι ότι η «χωρίς αντίτιμο» τεχνοεπιστήμη αποτελεί το κύριο μέσο για τον πόλεμο, με την κυριολεκτική, αλλά και τη μεταφορική του έννοια – και γι' αυτό, από τη χρήση της, είναι ενδογενώς διαμορφωμένη γι' αυτόν: η μαζική παραγωγή στον καπιταλισμό χρειάζεται τη μαζική καταστροφή, προκειμένου να εξασφαλιστεί η κυκλική κίνηση (πρβλ. C.H. Gray, επίσης Toffler: 42 κ.ε., Virilio: 11-2, Virilio and Lotringer: 20). Ωστόσο, η αφύσικη αυτή κατάσταση δημιουργεί τόσο αθλιότητα, που καθιστά αναπόφευκτη την προσφυγή στα ναρκωτικά και την πλύση εγκεφάλου, στην τελικά μάταιη προσπάθεια αναζήτησης ενός χώρου όπου μπορείς να ανασάνεις ελεύθερα και να αποφύγεις το θάνατο. Ο Φιντέλ Κάστρο, στο λόγο του στη «Συνάντηση Κορυφής των χωρών του Νότου» (G-77, Αβάνα, Απρίλιος 2000), συνόψισε τα μόνο εν μέρει διαθέσιμα υποτιμημένα δεδομένα του *Human...* 1998 ως εξής: «Κάθε χρόνο, δαπανώνται 800 δισ. δολάρια για εξοπλισμούς και στρατούς, [...] τουλάχιστον 400 δισ. για ναρκωτικά [σ' αυτά δεν περιλαμβάνονται το αλκοόλ και ο καπνός, σημ. D.S.] και, εκτός αυτών, άλλα 100 δισ. για εμπορική προπαγάνδα, που θολώνει τη σκέψη, όπως ακριβώς και τα ναρκωτικά».

Μεταξύ των πιο αποδοτικών μεθόδων πλύσης εγκεφάλου που αναπτύχθηκαν μετά την κατάρρευση της αξιοπιστίας του σοσιαλισμού και την ασυγκράτητη πορεία εξαθλίωσης, είναι οι *αποκλειστικιστικές* [exclusivist] *τάσεις μεγάλων ομάδων*, που συχνά, εξαιτίας των ψυχολογικών παραγόντων που την κινητοποιούν, αποκαλείται «πολιτική ταυτότητας». Ενώ κάθε μέσο στήριξης του αγώνα καταπιεσμένων και φτωχών ομάδων –όπως οι γυναίκες ή τα θύματα φυλετικών διακρίσεων– για δικαιοσύνη είναι ευπρόσδεκτη, η διαστροφή αυτών των ομάδων σε οργισμένους αποκλειστικισμούς «πυροδοτεί τη βία και μειώνει την αλληλεγγύη με τα θύματα της βίας» (George: 93, πρβλ. Angenot). Τα εκατοντάδες εκατομμύρια των ανδρών που απορρίπτονται στο περιθώριο της κοινωνίας, με τρίτης κατηγορίας ή και καθόλου κοινωνικές παροχές στη μετα-φορντική εποχή, γίνονται θύματα της «απομόνωσης, της ντροπής, της καταπίεσης και της βίας» («Editorial»: 19). Μια μελέτη του PRIO, σχετικά με τους πολέμους της περιόδου 1990-'96, συμπεραίνει ότι «υπάρχει μια ιδι-

αίτερα ισχυρή συσχέτιση μεταξύ υψηλού εξωτερικού χρέους και συχνότητας εμφάνισης εμφύλιου πολέμου» –με τους ιδιαίτερα επαχθείς όρους που επιβάλλονται από το ΔΝΤ στην υπερχρεωμένη χώρα!–, όπως και μεταξύ «μειούμενου εξωτερικού εισοδήματος από πρωτογενή εμπορεύματα και του ξεσπάσματος εμφύλιου πολέμου» (αναφέρεται επί λέξει σε George: 95, πρβλ. Smith). Οι τρεις εμφύλιοι πόλεμοι στην πρώην Γιουγκοσλαβία –στην Κροατία, τη Βοσνία και το Κόσοβο– συνιστούν ένα πρώτιστο παράδειγμα του ότι «η οικονομία, ανόητε!» είναι η απολύτως αναγκαία (αν και όχι επαρκής) αιτία αυτών των πολέμων. Η συνεχώς αυξανόμενη εμπλοκή των κύριων ευρωπαϊκών χωρών και στη συνέχεια των ΗΠΑ σ' αυτούς τους πολέμους αποδεικνύει θαυμάσια την επιλογή τους να ανταλλάξουν την εσωτερική ευημερία (για το σύνολο του λαού) με την εξωτερική ευημερία (επικερδή μόνο για τους καπιταλιστές και δευτερευόντως για τους εργαζομένους στις αμυντικές βιομηχανίες), ενώ με κάθε δυνατό μέσο αναζητούν τρόπους σταθεροποίησης των στρατιωτικών δαπανών στα επίπεδα προ του Ψυχρού Πολέμου.

3. Τα εμπορεύματα εξοπλισμοί ως επιπλέον κέρδος και πύλωνα του συστήματος

Στις «μητροπολιτικές» περιοχές του ώριμου καπιταλισμού (δηλ. στις χώρες του τριγώνου Βόρεια Αμερική, Δυτ. Ευρώπη, Ιαπωνία και κάποια άλλα μέρη), η ιδιοποίηση της υπεραξίας υλοποιείται «δημοκρατικά» μέσω οικονομικών θεσμών, δηλ. κυρίως μέσω πλύσης εγκεφάλου, με την αστυνομία να είναι παρούσα, αλλά το στρατό να εμπεβαίνει μόνο σε επείγουσες περιπτώσεις. Σε πολύ αφηρημένο επίπεδο ή στη θεωρία του μακροπρόθεσμου, ας πούμε στο επίπεδο του *Κεφαλαίου* –δηλ. αν κάνουμε αφαίρεση της ύπαρξης (αρχικά) του κράτους και στη συνέχεια όλων των άλλων παραγόντων της άνισης ανάπτυξης–, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι το γεγονός αυτό σημαίνει πως θα μπορούσαμε να απαλλαγούμε από τον πόλεμο. Σύμφωνα με τη συνήθη αστική κοινή λογική, η στρατιωτική επιβολή αποτελούσε τον κανόνα για τις προ-καπιταλιστικές κοινωνίες, αλλά φαίνεται ότι είναι κάτι ξεχωριστό από την καπιταλιστική παραγωγή. Και πράγματι, σήμερα, από μια συνολική οπτική, η στρατιωτική επιβολή μετατοπίστηκε είτε στις (ας τις πούμε) μη-μητροπολιτικές τοπικές πολιτικές στο εσωτερικό ενός κράτους ή μεταξύ δύο κρατών, ή στους απειλητικούς, ωστόσο όχι ακόμα ώριμους, διηπειρωτικούς ανταγωνισμούς: Οι ΗΠΑ σήμερα δεν χρειάζονται τον πόλεμο προκειμένου να κυριαρχήσουν στη Βόρεια Αμερική, ούτε και η Γερμανία προκειμένου να κυριαρχήσει στην Ευρώπη. Ωστόσο, όπως σημείωσε η Kaldor (“Welfare”: 262), η παραγωγή εξοπλισμών δεν είναι μόνο αντικείμενο κατανάλωσης –που τελικά, όχι όμως πάντα, χρειάζεται πολέμους–, αλλά αντικείμενο μιας κερδοφόρου παραγωγής. Θα προσέθετα ότι το τεράστιο μέγεθος και η δεσπόζουσα θέση της προσφέρει επίσης σταθερότητα στο σύστημα.

Είναι γεγονός ότι η χρηματική αξία του τεράστιου διεθνούς εμπορίου εξοπλισμών –που τα τελευταία 30 χρόνια κυμαίνεται μεταξύ 20 και πάνω από 30 δις. δολάρια, σύμφωνα με τις ετήσιες εκθέσεις του SIPRI– μειώθηκε απότομα, μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, και αυτό γιατί οι νεοεμφανιζόμενες συγκρούσεις κατά κανόνα δεν χρειάζονται σούπερ βόμβες και βαρέα άρματα, αλλά εξοπλισμό πεζικού και ελικόπτερα, τα οποία σε όλο και

μεγαλύτερο βαθμό θα μπορούσαν να είναι τοπικά προϊόντα ή να αγοραστούν φτηνά, είτε από τη ζώνη της μαύρης αγοράς που συνδέει Καμπότζη και Ρωσία είτε άμεσα από το μεγάλο παρασιτικό εμπόριο όπλων λιανικής πώλησης, τους εκατοντάδες νόμιμους παραγωγούς των ΗΠΑ. Και από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, οι δαπάνες για εξοπλισμούς όχι μόνο άρχισαν και πάλι να σημειώνουν μια σταθερή άνοδο, με ένα αξιοσημείωτο άλμα στην περίπτωση των ΗΠΑ, όπως αυτό του 1998, έτσι ώστε ο στρατιωτικός τους προϋπολογισμός να ανέρχεται σήμερα στο 95% αυτού της ψυχροπολεμικής περιόδου: η παραγωγή εξοπλισμών παρέμεινε στην καρδιά του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού της εποχής. Περαιτέρω, η τάση της δεκαετίας του 1990 για παγκόσμιες εμπορικές συμμαχίες έχει αγγίξει και το εμπόρευμα όπλα, το οποίο ενσωματώνει τη μη στρατιωτική τεχνοεπιστήμη, όπως η ηλεκτρονική, σ' όλο και μεγαλύτερο βαθμό (Keller: x). Όλα αυτά θα μπορούσα να τα δείξω καλύτερα με μια περίληψη από τον McMurty:

Η αγορά εντάσεως κεφαλαίου ευνοεί συστηματικά την παραγωγή του εμπορεύματος εξοπλισμοί, εξαιτίας:

(1) της μοναδικά υψηλής προστιθέμενης αξίας τους [...] (για παράδειγμα, 26 δισ. δολάρια για τα πρώτα πέντε χρόνια του προγράμματος «πόλεμος των Αστρων» των ΗΠΑ [...]),

(2) του ιδιαίτερα υψηλού ρυθμού απαξίωσης και του ταχύρρυθμου επενδυτικού τους κύκλου [...],

(3) της μονοπωλιακής ή ημι-μονοπωλιακής θέσης των παραγωγών εξοπλισμών, που απορρέει από: (α) το χαρακτηρισμό της παραγωγής στρατιωτικού υλικού [...] ως κρατικού μυστικού, (β) του υψηλού κεφαλαιακού κόστους της τεχνολογίας και παραγωγής εξοπλισμών και (γ) των προνομιακών διασυνδέσεων των αναγνωρισμένων παραγωγών στρατιωτικού υλικού με τους κυβερνητικούς φορείς της άμυνας και των αμυντικών προμηθειών,

(4) της μεγάλης κλίμακας και εξασφαλισμένου κεφαλαίου στρατιωτικής έρευνας, παραγωγής και προστιθέμενου κόστους [...] που διασφαλίζονται από τη [...] δημόσια φορολογία, [και...] τα οποία δεν είναι διαθέσιμα για κανένα άλλο είδος εμπορεύματος (Cancer: 170).

Καμιά ηθικιστική διαμαρτυρία σχετικά με τον παραλογισμό αυτού του σχεδόν αφάνταστα τεράστιου θεσμού, όσο σωστή και αν είναι, δεν θα έχει κάποια αξία, αν δεν συγκεντρώσουμε επίμονα την προσοχή μας στο εξής γεγονός: από την εμφάνιση του σύγχρονου κράτους και της αγοράς, οι πόλεμοι υπήρξαν πάντα οι «μεγαλύτερες και επικερδέστερες επιχειρήσεις» (Lefebvre, *Production*: 275). Από τον Πόλεμο του Κόλπου, σύμφωνα με μια συντηρητική εκτίμηση, οι ετήσιες δαπάνες για στρατιωτικούς σκοπούς ανέρχονταν σχεδόν σε ένα τρισ. δολάρια (Tofflers: 14) ή μεταξύ 2 και 2,5 εκ. δολαρίων σε ημερήσια βάση. Από το ποσό αυτό, περίπου 200 δισ. δολάρια (ή το ένα πέμπτο) δαπανούνταν ετησίως για την παραγωγή εξοπλιστικών εμπορευμάτων (SIPRI, 1999: 9), εκ των οποίων το ήμισυ στις ΗΠΑ. Για ένα τεράστιο παράδειγμα: Από τα 18 πυρηνικά υποβρύχια, «καθένα από τα οποία μεταφέρει το ισοδύναμο καταστροφικής δύναμης ίσης με 4.000 βόμβες της Χιροσίμα [...] ή αρκετής] ώστε να αφανίσει τους λαούς μιας ολόκληρης ηπείρου, [...] τα οκτώ κατασκευάστηκαν [...] μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου» (Scarry: 28). Ακόμα, οι ΗΠΑ ευθύνονται για περισσότερο από το 50% των παγκόσμιων εξαγωγών εξοπλισμών (Keller: 12). Ένα τεράστιο μέρος αυτών των τρισ. διοχετεύεται στα υπερκέρδη των «Βόρειων» εταιρειών και ένα μικρότερο, αλλά αξιόλογο, για τη συντήρηση όλων πρακτικά των μαφιόζικων

ομάδων και τάξεων που διαφεντεύουν τον κόσμο. Έσχατο, αλλά όχι ελάχιστο, «οι νέοι πόλεμοι θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως μια μορφή απόρριψης των στρατιωτικών άχρηστων αποθεμάτων – ένας τρόπος κατανάλωσης του ανεπιθύμητου πλεονάσματος όπλων που δημιουργήθηκε από τον Ψυχρό Πόλεμο, το μεγαλύτερο που δημιουργήθηκε ποτέ στην Ιστορία» (Kaldor, *New*: 96). Απόρριψη πλεονάσματος εμπορευμάτων, η οποία απορρίπτει ταυτόχρονα και το πλεόνασμα ανθρώπων: τι έξυπνο τέχνασμα!

Όπως είναι γνωστό σ' όλους τους ειδήμονες, παρότι συσκοτίζεται από τις φλυαρίες των ΜΜΕ, οι στρατιωτικο-βιομηχανικές επιχειρήσεις του ιδιωτικού καπιταλισμού, των οποίων ηγούνται οι αντίστοιχες επιχειρήσεις των ΗΠΑ, και οι οποίες παράγουν «εμπορεύματα αφανισμού ζωών» ως το πλέον κερδοφόρο τμήμα του παγκόσμιου εμπορίου (πρβλ. McMurty, *Understanding*), αποτελούν τον ισχυρότερο παράγοντα της οργανωμένης διεθνούς βίας. Ωστόσο, μόνο μερικές κριτικές άρχισαν να δείχνουν ότι οι επιχειρήσεις αυτές (θαυμαστή συνέργεια!) είναι ίσως ο ισχυρότερος παράγων για την εμπέδωση μιας παγκόσμιας πολιτιστικής επανάστασης για την πλήρη αποικιοποίηση των σφαιρών της ανθρώπινης ζωής και των οικοσυστημάτων από μια εμπορευματική οικονομία.

Το σημείο αυτό το υπογράμμισε η Ρόζα Λούξεμπουργκ πριν ακόμα και την τεράστια επιτάχυνση που οργανώθηκε στη διάρκεια των Παγκόσμιων Πολέμων (Luxembourg, βλ. τα κεφάλαια 27-30) και τις άλλες παγκοσμιοποιήσεις. Το συμπέρασμά της ήταν ότι το κεφάλαιο δεν μπορεί να συσσωρεύει χωρίς τις παραγωγικές δυνάμεις και τις καταναλωτικές αγορές περισσότερων πρωτόγονων κοινωνιών (τα παραδείγματά της είναι η Ινδία, η Αλγερία και η Κίνα), η οικονομία των οποίων τελικά γυρνάει τα μέσα έξω: «Η δύναμη [Gewalt, βία, D.S.] είναι η μόνη λύση που έχει στη διάθεσή του το κεφάλαιο: η συσσώρευση του κεφαλαίου χρησιμοποιεί τη βία ως ένα μόνιμο όπλο, όχι μόνο κατά τη γένεσή της, αλλά και παραπέρα, μέχρι τις μέρες μας» (371). Το γεγονός αυτό συνοδεύεται σταθερά από μιλιταρισμό και το ξερίζωμα των αγροτικών βιομηχανιών υπέρ ενός κάθεται διαχωρισμού πόλης και υπαίθρου, που ονομάστηκε εμβιομηχανία (το παράδειγμά της εδώ είναι η απαλλοτρίωση των αγροτών από τα κτήματά τους κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο στις ΗΠΑ). Μ' αυτό τον τρόπο, «η συσσώρευση είναι [...] πρώτιστα μια σχέση μεταξύ κεφαλαίου και ενός μη-καπιταλιστικού περιβάλλοντος» (417), που, στην ιμπεριαλιστική φάση, χαρακτηρίζεται από: «δανεισμό από το εξωτερικό, κατασκευές σιδηροδρόμων, επαναστάσεις και πολέμους» (419 κ.ε.). Ο μιλιταρισμός είναι «ο εκτελεστής [μιας τέτοιας] συσσώρευσης κεφαλαίου», υπό τον κρατικό καταναγκασμό. Η συσσώρευση του κεφαλαίου, πέρα από την «κανονική» μητροπολιτική αγορά εμπορευμάτων, χρειάζεται μια «αποικιακή πολιτική, ένα σύστημα διεθνούς δανεισμού [...] και τον πόλεμο. Η βία, η απάτη, η καταπίεση, η λεηλασία εμφανίζονται ανοικτά [εδώ...] Στην πραγματικότητα, η πολιτική εξουσία δεν είναι τίποτα άλλο από το όχημα της οικονομικής διαδικασίας. Οι συνθήκες αναπαραγωγής του κεφαλαίου παρέχουν τον οργανικό δεσμό μεταξύ των δύο αυτών πλευρών της συσσώρευσης του κεφαλαίου» (452). Αν αντικαταστήσετε τον οικονομικό αποικισμό με τη συμβολή των κατ' όνομα ανεξάρτητων εθνικών ελίτ, θα έχετε το παρόν σύστημα.

Το ανορθολογικό είναι η τελική αιτία όλων αυτών των όλο και περισσότερο καταστρεπτικών αδυναμιών: η ίδια η αρχή του κέρδους. Δεν υπάρχει καπιταλισμός χωρίς όλο και περισσότερο καταστρεπτικά όπλα και πολέμους. Και σήμερα οι πόλεμοι καταστρέφουν

τον κόσμο. «Σύμφωνα με εκτιμήσεις, η μεγαλύτερη πηγή περιβαλλοντικών καταστροφών στις ΗΠΑ είναι το στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα, και το ένα τέταρτο του δημόσιου χρήματος που δαπανάται παγκοσμίως σε εξοπλισμούς θα μπορούσε να θεραπεύσει τη φτώχεια, το πρόβλημα των αστέγων και του αναλφαριθμητισμού, όπως επίσης θα μπορούσε ταυτόχρονα να χρηματοδοτήσει την αποκατάσταση των μεγαλύτερων εστίων περιβαλλοντικής ρύπανσης» (McMurtry, *Cancer*. 174).

Τα παραπάνω είναι ιδιαίτερα προφανή στην περίπτωση των πυρηνικών όπλων και των μη στρατιωτικών εφαρμογών που προέκυψαν απ' αυτά, περιλαμβανομένου όχι μόνο του Τσερνομπίλ και του Three Mile Island, αλλά και της συνεχούς απόρριψης πυρηνικών αποβλήτων στη θάλασσα από μέρους της κυβέρνησης των ΗΠΑ (πρβλ. Weisberg: 83). Ωστόσο, η παραδοσιακή στρατιωτική τεχνολογία συνδυάζεται τώρα με την υπερ-τεχνοεπιστήμη, με ανυπολόγιστες συνέπειες. Ένα μόνο παράδειγμα μιας νέας γενιάς εξοπλισμών των ΗΠΑ είναι το HAARP (ερευνητικό πρόγραμμα ενεργής ακουστικής υψηλής συχνότητας) για τον «κλιματολογικό πόλεμο»². Το σύστημα αυτό χρησιμοποιεί πανίσχυρες δέσμες ραδιοκυμάτων που θερμαίνουν και στη συνέχεια σαρώνουν περιοχές της ιονόσφαιρας, επιτρέποντας τη διείσδυση στη γη τεράστιων ποσοτήτων ενέργειας, με στόχο (όπως το έθεσε ένα σενάριο της αεροπορίας των ΗΠΑ) την «κατάκτηση του καιρού», είτε με την πρόκληση συγκεκριμένων τοπικών μεταβολών στις καιρικές συνθήκες (π.χ. ενός «κράτους-παρία») ή μέσω μιας παγκόσμιας κλιματολογικής διαταραχής. Κάτι τέτοιο δεν θα διατάραζε μόνο τις επικοινωνίες, αλλά θα μπορούσε να συνδυαστεί με ένα διαστημικό εργαστήριο για την εκπομπή ποσοτήτων ενέργειας ανάλογων με αυτή μιας ατομικής βόμβας σε οποιοδήποτε μέρος της γης, μέσω ακτινών λέιζερ ή σωματιδιακής ακτινοβολίας. Εκτός από τη χειραγώγηση του καιρού, τα ανακλώμενα κύματα θα μπορούσαν επίσης να επηρεάζουν τον ανθρώπινο εγκέφαλο και, ενδεχομένως, να προκαλέσουν σεισμικές δονήσεις. Τα σημερινά βρόμικα μεγά-όπλα, όπως οι επενδυμένες με ουράνιο βόμβες και οβίδες που χρησιμοποίησαν οι ΗΠΑ στην πρώην Γιουγκοσλαβία και στην Αδριατική Θάλασσα, και τα αυριανά ακόμα περισσότερα, απειλούν την επιβίωση μιας «αειφόρου» βιόσφαιρας των σπονδυλωτών (οι κατσαρίδες ίσως επιβιώσουν). Είναι σαφές ότι δεν μπορεί να υπάρξει καμιά λογική οικολογία ή έστω επιβίωση χωρίς τη ρήξη με την αρχή του κέρδους και την απεριόριστη μεγέθυνση: αρχίζοντας από τους πολέμους, τους εξοπλισμούς, τις βιομηχανίες όπλων και την τεχνικοεπιστημονική στρατιωτική έρευνα.

Ένας κρίσιμος παράγοντας της χωρίς προηγούμενο μεταπολεμικής –του 1940– αύξησης της παραγωγής υπήρξε η «μόνιμη στρατιωτική αναθέρμανση», μέσω του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, του Κορεατικού Πολέμου και του Ψυχρού Πολέμου μέχρι τις μέρες μας (Wendt: 76). Το στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα των ΗΠΑ, με μια κλειδωμένη μόνιμη αγορά και τα εξασφαλισμένα υψηλά κέρδη, φαίνεται να αποτελεί τον τομέα-κλειδί της οικονομίας της χώρας, στηρίζοντας την εθνική και, στη συνέχεια, την παγκόσμια οικονομική δομή. Το αποφασιστικό ερώτημα κάλλιστα θα μπορούσε να είναι κατά πόσο ο καπιταλισμός θα μπορούσε οικονομικά και μάλιστα ψυχικά να επιβιώσει χωρίς πολέμους και μεγά-εξοπλισμούς. Οι Baran και Sweezy υποστήριξαν βάσιμα την άποψη ότι μια τέτοια επιβίωση δεν θα μπορούσε να συμβεί στην περίοδο 1933-'65 (αντίστοιχα επιχειρήματα μπορούμε να συναντήσουμε και στους Magdoff και Amin), και οι ενδείξεις από την πρώτη μικρή μείωση

των νέων προμηθειών μετά την πτώση της ΕΣΣΔ, που οδήγησαν σε βαθιά ύφεση μια δωδεκάδα μεγάλες πολιτείες των ΗΠΑ, από τη μια ακτή μέχρι την άλλη, συνηγορούν έντονα υπέρ αυτού του μαύρου ισχυρισμού. Όπως είχε διαβλέψει ο Benjamin, ο καπιταλισμός είναι ένας μόνιμος «στρατιωτικός νόμος»: το αστικό κράτος πρόνοιας [welfare state] (πρόνοιας κατ' αρχήν για την άρχουσα τάξη και, στη συνέχεια, ως απάντηση στην απειλή του λενινισμού, για τη μεσαία τάξη και μέρος της εργατικής τάξης) είναι επίσης ένα κράτος πολέμου [warfare state]. Από την άποψη αυτή, ακόμα και ο απόλυτα εκφυλισμένος «κρατικός καπιταλισμός» της ΕΣΣΔ ήταν καλύτερος: Δεν χρειαζόταν τον πόλεμο, χρεοκόπησε από την κούρσα των εξοπλισμών που του επιβλήθηκε. Είναι γεγονός ότι οι προμήθειες εξοπλισμών από τις ΗΠΑ εκτίναξαν εκπληκτικές νέες τεχνολογίες –αεροναυπηγική, ημιαγωγοί, ιατρική τεχνολογία κ.λπ.– από τα τρις, που προσέφεραν οι φορολογούμενοι (1,5 εκατομμύρια εκατομμύρια δολάρια για το διάστημα 1950-'75), σε μια εποχή κατά την οποία το 40% της παγκόσμιας χρηματοδότησης της έρευνας και το 40% της ίδιας της παγκόσμιας έρευνας κατευθυνόταν σε στρατιωτική έρευνα και ανάπτυξη (R&D). Αλλά, μ' αυτό τον τρόπο, αυτά τα υψηλής τεχνολογίας φονικά εμπορεύματα απομάκρυναν το 40% της παγκόσμιας έρευνας και των υλικών πόρων από οικονομικότερους και ασφαλώς λιγότερο καταστρεπτικούς σκοπούς [Tirman (ed.): 11-6, 46, 148, 216-21 κ.ε., Brenner: 56].

Τελικά, η εκτροπή ενός τόσο μεγάλου όγκου χρηματοδοτήσεων και φαιάς ουσίας, τελικά ενός τόσο μεγάλου όγκου εργασίας, σε επικερδή φονικά εμπορεύματα αποκαλύπτει την υποκρισία του δημοκρατικού ελέγχου και της δημοκρατικής λήψης αποφάσεων. Όπως έχει επανειλημμένα υποστηρίξει ο Wallerstein, ο ιδεολογικός και οικονομικός φιλελευθερισμός είναι ασυμβίβαστος με τη δημοκρατία. Εμφανώς, η παγκόσμια οικονομία σηματοδοτεί το διαζύγιο μεταξύ καπιταλισμού και υπευθυνότητας του πολίτη για τους άλλους λαούς και τον πλανήτη. Αλλά το διαζύγιο είναι ακόμα υψηλότερο: «αν η συνεχιζόμενη, πρωταρχική συμβίωση μεταξύ καπιταλισμού και πολέμου» (Kolko: 474) σημαίνει ότι οι πόλεμοι είναι πράγματι αναγκαίοι για την επιβίωση αυτού του κοινωνικού σχηματισμού, τότε ο καπιταλιστικός κοινωνικός σχηματισμός είναι πραγματικά, όπως υποστηρίζει ο Murphy, ένα καρκίνωμα στο σώμα της κοινωνίας, και ο μόνος τρόπος να επιβιώσουμε εμείς και ο πλανήτης είναι να απαλλαγούμε απ' αυτόν, μια για πάντα.

4. «Νέος πόλεμος»

Όπως αναφέραμε στην αρχή του άρθρου, η συνολικοποίηση του πολέμου κατά τον 20ό αιώνα οδηγεί «στο να αντιμετωπίζονται όλο και περισσότεροι ολόκληροι πληθυσμοί ως νόμιμοι στόχοι εξολόθρευσης» (J.G. Gray: 132). Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο εφόσον οι πόλεμοι διεξάγονται με το πνεύμα ενός οιονεί θεολογικού μίσους, με τη θεώρηση του εχθρού ως ενσάρκωσης του συνολικού κακού. Μια πρόωμη κορύφωση αυτού του *odium theologicum* υπήρξε το παράφρον δόγμα πυρηνικού πολέμου, των ΗΠΑ και NATO. Ωστόσο, αυτό το «συναισθηματικά φορτισμένο [...] αφηρημένο μίσος», μίγμα απέχθειας και φόβου (ό.π.: 132-4), κατά τη μετα-ψυχροπολεμική ή μετα-φορντιστική εποχή, οδήγησε στην εμφάνιση ενός τουλάχιστον νέου είδους του πανάρχαιου γένους του πολέμου. Η συνοπτικό-

τερη υπόθεση σχετικά με το νέο αυτό είδος, που εκδηλώθηκε κυρίως ή «σε καθαρή» μορφή στους αφρικανικούς ή το γιουγκοσλαβικό εμφύλιο πόλεμο, είναι το έργο της Mary Kaldor, *New and Old Wars* (που στη συνέχεια θα αναφέρεται ως K, με τον αριθμό σελίδας), το οποίο θα επιχειρήσω να ερμηνεύσω από μια κριτική οπτική, κάμπτοντάς το για τους σκοπούς μου. Παρόλο ότι η διάγνωσή της, κατά την άποψή μου, δεν είναι πλήρης (ιδίως όσον αφορά τις εξωτερικές πιέσεις και την υποστήριξη για τη διεξαγωγή των πολέμων) και, επομένως, οι προτάσεις της παραμένουν ανεπαρκείς, το έργο της είναι ουσιώδες.

Φαινομενικός στόχος των νέων πολέμων δεν είναι κάποιες καθολικές ιδεολογίες, όπως η σοσιαλιστική ή η «εθνικοαπελευθερωτική» ιδεολογία, που έχουν πάψει να είναι ελκυστικές, αλλά οι «πολιτικές ταυτότητας»: ο εθνικός ή φυλετικός αποκλειστικισμός, «με το σκοπό της διεκδίκησης κρατικής εξουσίας» (K: 76) σ' ένα νέο κράτος ή μια νέα κυρίαρχη ομάδα, στη θέση ενός παλιού κράτους. Οι ταυτότητες είναι συνήθως «επινοημένες παραδόσεις», όχι προγενέστερες της έλευσης των οικονομιών της αγοράς του 19ου και του 20ού αιώνα, σ' αυτές τις αποικιακές περιοχές, και της επακόλουθης ανάγκης της τοπικής αστικής τάξης να ελέγξει την αγορά της. Πρόκειται για πολιτιστικά συγκροτημένες κοινότητες, που διεκδικούν μια βάση «αίματος», η οποία απειλείται από μη καθαρές επιμειξίες. Οι βίαιες, μικρο-κολεκτιβιστικές ιδεολογίες τους διακρίνονται από μια σαρωτική περιφρόνηση των προσωπικών δικαιωμάτων, που συχνά είναι κληρονομημένες άμεσα από τις φασιστικές ή τις σταλινικές τους ρίζες και επικαιροποιούνται από τους ολιγοπωλιακούς, συντεχνιακούς τους υποστηρικτές.

Ωστόσο, πίσω από τους σοβινισμούς κρύβονται κάποια άλλα συμφέροντα. Κατ' αρχήν, «μια πολιτική που υποκινείται από τα πάνω» (K: 78), από μια εθνική ελίτ που εποφθαλμιά την κρατική εξουσία και τον πλουτισμό και επιστρατεύει για το σκοπό αυτό ένα (συχνά πολύ μικρό – στη Βοσνία εκτιμάται συνολικά στο 1/16) μέρος των φτωχότερων ομοεθνών της, με υποσχέσεις άμεσης λεηλασίας των γειτόνων, επαγγελματικής σταδιοδρομίας και δόξας. Κατά δεύτερον, [κρύβονται] συμφέροντα πολυεθνικών εταιρειών για τις πολύτιμες πρώτες ύλες (πετρέλαιο, ορυκτά) της αμφισβητούμενης περιοχής. Τρίτον (σε αλληλοεπικάλυψη με το δεύτερο), συμφέροντα των μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων, για τη στρατηγική τους θέση σε σχέση με άλλες περιοχές.

Αναγκαία προϋπόθεση για την αποκρυστάλλωση μιας τέτοιας «ταυτότητας» είναι μια σημαντική οικονομική κρίση, που εν μέρει οφείλεται σε εσωτερικές δυσκολίες ή σφάλματα της άρχουσας τάξης των αρχικών κρατών, αλλά πάντοτε επιβάλλονται από παγκόσμια επιχειρηματικά συμφέροντα (της Shell στο Ογόνιαντ της Νιγηρίας, αλλά συνήθως του ΔΝΤ), και οι οποίες καταλήγουν σε τρομερά μαζική ανεργία και εξαθλίωση και αρπαγή των ιδιωτικοποιούμενων κυριοτήτων, αρχίζοντας από την κορυφή της εξουσίας και κατεβαίνοντας προς τα κάτω. Σε τέτοιες δυσχερείς καταστάσεις, οι νομικοί κανόνες αναγκαστικά εγκαταλείπονται και τα προς το ζην εξαρτώνται τελικά από την «παράλληλη οικονομία» της Kaldor – «δίκτυα διαφθοράς, μαυραγοριτών, λαθρεμπόρων όπλων, ναρκωτικών κ.λπ.» (K: 83), που συχνά συνδέονται με προγενέστερη οικονομική υποστήριξη από τη CIA μέσω των κοινοτήτων της διασποράς και των παράνομων διεθνών κυκλωμάτων λαθρεμπορίου ναρκωτικών (φέρ' ειπείν, της KLA) και όπλων. Μια τέτοια ακραία κρίση επιτρέπει την ηγεμονία αδιάστατων πολέμαρχων ή συμμοριών, που σπείρουν το φόβο και το μίσος του Άλλου

και οδηγούν στην ανακατανομή του πλούτου χωρίς νέα παραγωγή – πρωταρχική συσσώρευση για τη νέα αποσχιστική άρχουσα τάξη, που διατηρεί συνήθως υποτελείς σχέσεις με ξένες δυνάμεις (τις ΗΠΑ, το ΝΑΤΟ, τη Γαλλία και το Βέλγιο στην Αφρική, ή κάποια επεκτατικά ισλαμικά κράτη).

Η περιγραφή αυτού το οποίο ακολουθεί μετά την έναρξη του πολέμου, που παραθέτει η Kaldor, είναι εντυπωσιακή. Αυτό που συμβαίνει «εξαρτάται έντονα από τοπικά ληστρικά στοιχεία και την εξωτερική υποστήριξη. Οι μάχες είναι σπάνιες, η περισσότερη βία κατευθύνεται εναντίον των αμάχων και η συνεργασία μεταξύ των εμπόλεμων ομάδων είναι συνηχή» (Κ: 90). Οι εμπόλεμες μονάδες «αυτο-χρηματοδοτούνται μέσω λεηλασιών και της μαύρης αγοράς ή μέσω εξωτερικής υποστήριξης. Η τελευταία αυτή μπορεί να συνίσταται σε εμβάσματα από τις κοινότητες της διασποράς, σε “φορολόγηση” της ανθρωπιστικής βοήθειας, σε υποστήριξη από τις γειτονικές κυβερνήσεις ή σε παράνομο εμπόριο όπλων, ναρκωτικών ή πολύτιμων εμπορευμάτων, όπως το πετρέλαιο ή τα διαμάντια. Όλες αυτές οι πηγές μπορούν να συντηρηθούν μόνο μέσω της συνεχούς βίας, έτσι ώστε πάνω στη λειτουργία της οικονομίας οικοδομείται μια λογική πολέμου» (Κ: 9 – σε άλλο σημείο η Kaldor παραδέχεται ότι «η εξωτερική υποστήριξη είναι ζωτικής σημασίας»: 102). Δεν γνωρίζω κατά πόσο το ακόλουθο απόσπασμα ισχύει για όλους τους πολέμους αυτού του τύπου, ωστόσο (πέρα από μια κάποια αδόκιμη ορολογία) περιγράφει με απόλυτη ακρίβεια τους εμφύλιους πολέμους της Γιουγκοσλαβίας:

Επειδή η επιβολή του τρόμου και του μίσους αποτελεί κοινό στόχο για τις διάφορες εμπόλεμες ομάδες, οι ομάδες αυτές λειτουργούν κατά τρόπο που τις ενισχύει αμοιβαία, καθώς η μια βοηθά την άλλη να δημιουργεί ένα κλίμα ανασφάλειας και καχυποψίας [...] Συχνά, μεταξύ των πρώτων αμάχων που μπαίνουν στο στόχαστρο, είναι αυτοί που προσπαθούν να διατηρούν κοινωνικές σχέσεις χωρίς αποκλεισμούς και κάποια αίσθηση δημόσιας ηθικής. Μ' αυτό τον τρόπο, [...] οι νέοι πόλεμοι] μπορούν να θεωρηθούν ως πόλεμοι μεταξύ αποκλειστικού και κοσμοπολιτισμού (Κ: 9).

Ο κύριος μοχλός ελέγχου δεν είναι ούτε η κατάληψη πρώτης γραμμής περισσότερων περιοχών ούτε η μάχη για τις καρδιές και το νου των ανθρώπων, όπως στις ένοπλες συγκρούσεις του επαναστατικού αντάρτικου, αλλά στις «μετακινήσεις πληθυσμών». Η νέα αυτή σύρραξη υιοθετεί τις αντιστασιακές τεχνικές από τη Μοζαμβίκη, τη Νικαράγουα και το Αφγανιστάν: το δηλητηριασμό της θάλασσας, στην οποία το μαοϊκό αντάρτικο κολυμπά σαν το ψάρι. Το γεγονός αυτό εντείνει σε μεγάλο βαθμό τον απάνθρωπο χαρακτήρα του πολέμου: «ο νέος πόλεμος, αντί να δημιουργεί ένα ευνοϊκό περιβάλλον για το αντάρτικο, στοχεύει στη δημιουργία ενός δυσμενούς περιβάλλοντος για όλους τους ανθρώπους που δεν είναι σε θέση να ελέγξει. Ο έλεγχος [...] εξαρτάται από το συνεχιζόμενο φόβο και την ανασφάλεια και τη διαιώνιση του μίσους για τον άλλο. Εξ ου και η σημασία των ακραίων και καταφανών αγριοτήτων και η εμπλοκή όσο το δυνατόν περισσότερων ανθρώπων σ' αυτά τα εγκλήματα, ώστε να προκύπτει μια κοινή συνυπευθυνότητα και να βαθαίνουν οι διαιρέσεις» (Κ: 98-9). Η Kaldor πραγματεύεται αναλυτικά τις τεχνικές μετακίνησης πληθυσμών: με συστηματικές δολοφονίες ανθρώπων που κατηγορούνται ως οι ένοχοι Άλλοι, με εθνικές εκκαθαρίσεις, με τη στενότερη έννοια του όρου, δηλ. με την αναγκαστική έξωση

των πληθυσμών και τη μετατροπή μιας έκτασης σε μη κατοικήσιμη ζώνη μέσω τοποθέτησης ναρκών κατά προσωπικού, βομβαρδισμού των αμάχων ή εξαναγκαστικού λιμού. Σ' αυτό συμβάλλει σημαντικά η «αφύπνιση αφόρητων αναμνήσεων γι' αυτό που ήταν κάποτε η [πατρογονική] εστία, η βεβήλωση κάθε πράγματος που έχει κάποια κοινωνική σημασία», για παράδειγμα, η καταστροφή θρησκευτικών και άλλων ιστορικών μνημείων (βλ. την περίφημη μεσαιωνική γέφυρα στο Μοστάρ), ή το συστηματικό βιασμό και τη σεξουαλική κακοποίηση» (Κ: 99-100).

Πράγματι, «η οικονομία του νέου πολέμου θα μπορούσε να περιγραφεί ως ένα συνεχές, που ξεκινά με το συνδυασμό εγκληματικότητας και ρατσισμού που συναντάμε στους κόλπους των πόλεων της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής, και φτάνει μέχρι την πιο άγρια εκδήλωση στις περιοχές [πολεμικής βίας]» (Κ: 110). Η εσωτερική λογική αυτών των νέων πολέμων είναι ότι αποτελούν τους αναπόφευκτους αντι-διάδοχους του εξαφανισμένου κράτους πρόνοιας (μια βάρβαρη φτιάξ' το-μόνος-σου πρόνοια για μικρές μεταπρατικές ελίτ) και το αναπόφευκτο επακόλουθο της καπιταλιστικής οικονομικο-πολιτικής παγκοσμιοποίησης της λεηλασίας. Όσον αφορά το πρώτο, η πρώτη μεγάλη μεταπολεμική γερμανική εμπλοκή σε στρατιωτικές επιχειρήσεις συνέπεσε με το μεγάλο ξήλωμα της εσωτερικής κοινωνικής πρόνοιας (ο Ρουσσώ τα ήξερε όλα!). Όσον αφορά το δεύτερο, σύμφωνα με τη νέα διανομή ρόλων, μετά το θάνατο θεού και σοσιαλισμού, τα πάντα επιτρέπονται. Καταλήψεις, αρπαγές, περιθωριοποίηση, εφεδρικοί στρατοί: Ό,τι είναι καλό για την Τζένεραλ Μότορς, είναι καλό και για τον πολέμαρχο στη Ρουάντα.

5. Εναντίον του πολέμου: Πώς;

Με δυο λόγια, ο καπιταλιστικός πολιτισμός εδράζεται στη μη επιλύσιμη αντίφαση μεταξύ απεριόριστης αύξησης των παραγωγικών δυνάμεων και απεριόριστης οικονομικής και ψυχικής εξαθλίωσης των ανθρώπων, λόγω του ότι οι παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της τεχνοεπιστήμης, χρησιμοποιούνται για την εκμετάλλευση μιας τεράστιας πλειοψηφίας ανθρώπων του μόχθου και την πραγματοποίηση κολοσσιαίων κερδών και εξουσίας για λογαριασμό μιας μικρής καπιταλιστικής μειοψηφίας. Το προϊόν που υποτάσσει και επισκιάζει όλα τα άλλα πολυποίκιλα προϊόντα αυτού του πολιτισμού είναι η παραγωγή καταστροφικών Novum που «υπονομεύουν τις πηγές κάθε πλούτου: τη γη και τον εργάτη», όπως μας δίδαξε ο Μαρξ (*Capital*, MEW 23: 530). Το κεφάλαιο προβαίνει σε μια «συστηματική ληστεία των προϋποθέσεων της ζωής [...], του χώρου, του αέρα, του φωτός [...]

(ό.π.: 449-50), και σήμερα, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε, του νερού, της ησυχίας, της υγείας εν γένει, κ.λπ. – και ιδιαίτερα, της ελευθερίας της ζωής και της αναζήτησης της ευτυχίας. Η μετα-φορντική καταδίκη των δύο τρίτων του παγκόσμιου (και του ενός τρίτου στις «εύπορες» χώρες) ενήλικου πληθυσμού σε ανεργία ή σε εργασία με το κομμάτι αποτελεί μια περαιτέρω καταλήστευση της ζωτικότητας της ανθρώπινης νεότητας, που εκφράζεται με το ότι οι άνθρωποι αυτοί, αργότερα, ως μεσήλικες ή στην τρίτη ηλικία, μένουν ανυπεράσπιστοι απέναντι στις ασθένειες και τον πρόωγο θάνατο. Η θαυμαστή καπιταλιστική τεχνο-επιστημονική πρόοδος οδήγησε σε πυρηνοκίνητα υποβρύχια που μετα-

φέρουν την καταστρεπτική ισχύ όλων των εκρηκτικών που χρησιμοποιήθηκαν στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Virilio: 161), «το ισοδύναμο σε βλαπτική ισχύ 4.000 βομβών της Χιροσίμα [...] ή ικανών να καταστρέψουν τους λαούς μιας ολόκληρης ηπείρου». Στο σύνολο των 18 αμερικανικών πυρηνικών υποβρυχίων, «τα οκτώ κατασκευάστηκαν [...] μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου» (Scarry: 28). Έτσι λοιπόν, όπως πάντα, πίσω από τους τρεις Ιππότες της Αποκάλυψης, έρχεται ο τέταρτος και σπουδαιότερος, ο Θάνατος, ως έσχατος ορίζοντας αυτού του πολιτισμού. Όπως υποδειγματικά σχολίασε ο Benjamin, στα ίχνη των Μποντλέρ και Μπαλζάκ, η δομική λογική του τζόγου, της έξαψης, της πρωτοτυπίας –της εμπειρίας και του χρονικού ορίζοντα του πελάτη του εμπορεύματος– απαιτεί το θάνατο ως έσχατο τέλος (π.χ. GS I.2: 668). Είναι επίσης σαφές ο τελικός ορίζοντας της καταλήστευσης του πλανήτη μέσω οικονομικής εκμετάλλευσης και οικοκτονίας, των οποίων ο πόλεμος αποτελεί ταυτόχρονα αλληγορική ουσία και απατηλή λύση. Δεν έχουμε να κάνουμε εδώ με τον ειρηνικό θάνατο στον οποίο όλοι έχουμε δικαίωμα: Πρόκειται για τον επαπειλούμενο συλλογικό θάνατο της ανθρωπότητας.

Από πού προέρχεται αυτή η μυωπική τρέλα, η οποία διαφοροποιείται από κάθε θνητή αυτοκρατορία του παρελθόντος μόνο κατά το ότι μεταδίδεται με την ταχύτητα του φωτός; Πιθανόν είναι ενδοφυής στην ταξική δίψα για εξουσία και κυριαρχία. Όταν ο Φρόιντ συλλογίζοταν, στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ότι «η παρόρμηση προς την ωμότητα προκύπτει από το ένστικτο της κυριαρχίας» (59), θα προτιμούσαμε ίσως να απορρίψουμε κάποιους όρους όπως το ένστικτο, που ενδεχομένως να δημιουργούν σύγχυση, όμως είναι φανερό ότι εδώ έθεσε το δάκτυλό του σε μια κρίσιμη πληγή. (Ο Φρόιντ διέκρινε επίσης σωστά και τον αντίθετο πόλο ενός «ενστίκτου προς τη γνώση ή την έρευνα»: 60). Η πανάρχαια αυτή παρόρμηση δεν ήταν ποτέ τόσο ισχυρή, περιττή και νεκροφιλική, όσο είναι στον καπιταλισμό, καθώς κινητοποιείται από την ατελείωτη «δόση» του κέρδους. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα κατά την απόλυτα αμαρτωλή μετα-φορντική εποχή των πολέμων, της πορνείας και των ναρκωτικών, με την κυριολεκτική και τη μεταφορική έννοια. Αποδεικνύει τη φοβερή τύφλωσή όλων των ηγεμονικών κοινωνικών θεωριών που αδυνατούν να στοχαστούν κάποια μαθήματα του πολέμου ως δεσπόζουσας σταθεράς του καπιταλισμού (πρβλ. Kolko: 464-82).

Τι θα πρέπει λοιπόν να κάνουμε εμείς, που εξακολουθούμε να αυτο-αποκαλούμαστε Αριστερά και που στο βάθος της συνείδησής σκεφτόμαστε ίσως και πάλι να αντιμετωπίσουμε τον κομμουνισμό ως την ποίηση και την πρόζα της; Απαντώντας αόριστα και αρνητικά: Να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε και στη συνέχεια να αναζητήσουμε τρόπους ελαχιστοποίησης της νόσου του πολέμου, παλαιού και νέου, από την οποία έχει πληγεί η άρχουσα τάξη, και αντίδρασης σ' αυτήν, με τρόπους συναρθρωμένους και οργανωμένους. Όπως μας υπενθύμισε ένας αριστερός χριστιανός, ο ορίζοντάς μας θα έπρεπε να είναι μια πολιτική που *καθαγιάζει* τη ζωή (Virilio, *ό.π.*, Virilio & Lotringer: 144). Μπορώ να προτείνω μια βασική εμπειρική υπόδειξη: εφόσον όλες οι μεγάλες ασθένειες, όπως ο πόλεμος, η πλύση εγκεφάλου, διαπλέκονται πλέον σημειολογικά αλλά και υλικά, η μόνη εφικτή απάντηση σε κάποια απ' αυτές είναι μια απάντηση που δεν θα εμποδίζει την απάντηση στις υπόλοιπες. Η αντίδραση στον πόλεμο μπορεί να υπάρξει μόνο με την ταυτόχρονη αντίδραση στην πολιτική που επιβάλλει το ΔΝΤ, τα ναρκωτικά, την προμήθεια και την εξάπλωση των εμπορευμάτων όπλων, τις πολιτικές ταυτότητας κ.λπ. (βλ. το έργο μας, *For Lack*). Για το

λόγο αυτό, πέρα από την ανάγκη επίτευξης μιας αντιπολιτευόμενης κρίσιμης μάζας, του «ιστορικού μπλοκ» του Γκράμσι (το οποίο θα αρκούσε από μόνο του), είναι απαραίτητο να αποφεύγονται σαν την πανώλη ορισμένες σχεταριστικές πολιτικές, ακόμα και από εν δυνάμει μεγάλες ομάδες, όπως οι γυναίκες θύματα υπερ-εκμετάλλευσης. Ο απομονωτισμός, ο ξεπερασμένος *εργατισμός* (η αποκλειστική στήριξη στους βιομηχανικούς εργάτες, που σήμερα έχουν μειωθεί αξιοσημείωτα εξαιτίας της αυτοματοποίησης) και οι «μαοϊσμοί» της υπαίθρου, οι απομονωτισμοί του φεμινισμού, του χάσματος γενεών κ.λπ., είναι οι χειρότεροι εσωτερικοί εχθροί μιας ριζοσπαστικής πολιτικής. Ένα καλό όνομα αυτής της πολιτικής θα ήταν πολιτική του Ουράνιου Τόξου, με την έννοια ότι ενώ τα χρώματα είναι ξεχωριστά, το Ουράνιο Τόξο είναι ένα.

Τέλος (το φίδι δαγκώνει την ουρά του): το πολιτικό ισοδύναμο της συνολικής μας προσπάθειας είναι το γεγονός ότι μια συνιστώσα της «επαγγελματικής-διευθύνουσας» τάξης είναι σήμερα –όπως το έθεσε ο Ερνστ Μπλοχ το 1938 για τη διανοήση των βιομηχανικών χωρών (343)– ένας απαραίτητος σύμμαχος κάθε ιστορικού μπλοκ, ας πούμε με την εργατική τάξη και τις γυναίκες, που θα είχε πιθανότητες απογείωσης. Ένας σύμμαχος, όμως, δεν είναι υπηρέτης: είναι κάποιος με τον οποίο ενδέχεται κανείς να διαφωνεί, αλλά έχει κοινά στρατηγικά συμφέροντα, κοινή μοίρα απέναντι στην τρομοκρατία του κεφαλαίου (βλ. Lefebvre, *Cyberanthrope*: 56-7), και τα οποία ίσως προσφέρουν τα κριτήρια επίλυσης αυτών των διαφωνιών. Και τα κριτήρια θα πρέπει να προκύψουν με τη συμβολή και των δυο πλευρών. Εμείς οι «επαγγελματίες» έχουμε εξ επαγγέλματος την εμπειρία για τη διατύπωση τέτοιων κριτηρίων – εφόσον μπορούμε να απαλλαγούμε από τη διαφθορά του κεφαλαίου και να αφουγκραστούμε την πολιτική εμπειρία στην πράξη. Γιατί, «μια λανθασμένη κατανόηση της αλήθειας είναι ταυτόχρονα μια λανθασμένη κατανόηση της ελευθερίας» (Markuse: 147).

Βιβλιογραφία

Γενική: Τα έργα των: Walter Benjamin, Bertolt Brecht, Antonio Gramsci, Karl Marx, Friedrich Nietzsche.

Amin, Samir, *Capitalism in the Age of Globalization*, London 1997: Zed Books.

Anderson, Perry, *Lineages of the Absolutist State*, London 1979: Verso.

Andreski, Stanislav, *Military Organization and Society*, Berkeley 1968: U. of California P.

Angenot, Marc, *Les Idéologies du ressentiment*, Montréal 1996: XYZ.

Bloch, Ernst, "Der intellektuelle und die Politik", σε E. Bloch, *Vom Hasard zur Katastrophe*, Frankfurt 1972: Suhrkamp, 336-43.

Brenner, Robert, "Uneven Development and the Long Downturn... 1950-1998", *New Left R.* no. 229 (1998), special issue.

Caputo, Philip, *A rumor of War*, New York 1977: Ballantine Books.

Castro, Fidel, "Discours prononcé à la séance d'inauguration du Sommet Sud" (La Havane, 12 Απριλίου 2000), Internet <www.g77.org> [αποσπάσματα σε "Keine Zeit des Bettelns und der Unterwerfung", *Freitag* 28 Απρ., 2000, σ. 7].

Chossudovsky, Michel, "It's not only Greenhouse Gas Emissions: Washington's New World Order Weapons Have the Ability to Trigger Climate Change", E-mail της 26-11-2000, διαθέσιμο στο: <chossudovsky@videotron.ca>.

Clausewitz, Carl von, *On War*, 3 vols. (μτφρ. J.J. Graham), London 1966: Routledge [πρωτότυπο: *Vom Kriege*, 1832-'34].

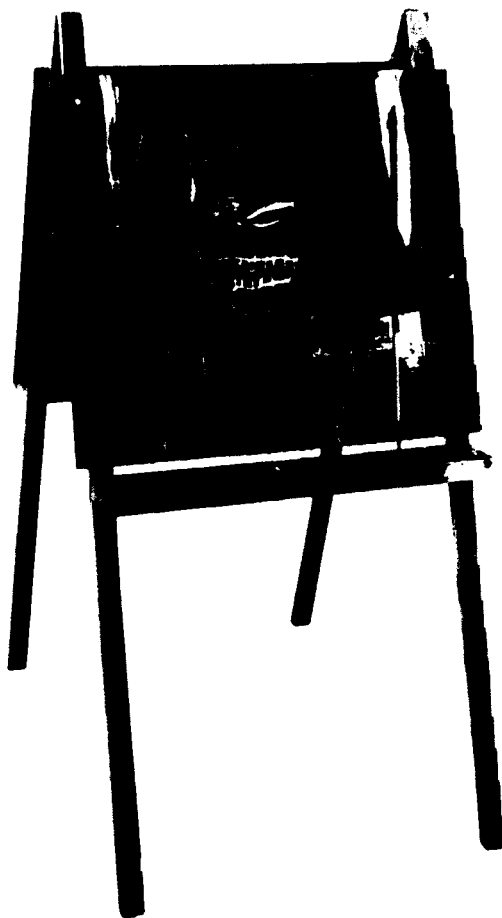
Davis, Angela, Y. *Women, Race and Class*, New York 1981: Random House.

- Davis, Mike, *Late Victorian Haulocausts*, London and New York 2001: Verso.
- Drèze, Jean, and Amartya, Sen, *Hunger and Public Action*, Oxford 1989: Clarendon P.
- "Éditorial" or "Comment se construit la Pauvreté", *Alternatives Sud* 6.4 (1999): 1-20.
- Foucault, Michel, *Power / Knowledge*, ed. C. Gordon, New York 1980: Pantheon Books.
- Freud, Sigmund, *Three essays on the Theory of Sexuality*, tr. and ed. J. Strachy, New York 1975: Basic Books.
- Fried, Morton, et al. (eds.), *War: the Anthropology of Armed Conflict and Aggression*, Garden City NY 1968: Natural History P.
- [George, Susan], *The Lugano Report*, London 1999: Pluto P.
- Gibson, James William, *The Perfect War*, New York 2000: Atlantic Monthly P.
- Giddens, Antony, *The National State and Violence*, Cambridge 1985: Polity P.
- Gray, Chris Hables, *Postmorden War*, New York 1997: Guilford P.
- Gray, J. Glenn, *The Warriors*, New York 1967: Harper Row.
- Harraway, Donna J., *Modest Witness@Second_Millennium*, New York 1997: Routledge.
- Haug, Wolfgang Fritz, *Politisch Richtig oder Richtig Politisch*, Hamburg 1999: Argument V.
- Headrick, Daniel, *The Tools of Empire*, New York 1991: Oxford UP.
- Heinig, K., *Le Prix des Guerres*, Paris 1962: Gallimard.
- Human Development Report 1996*, ed. UN Development Programme, New York 1996: Oxford UP. Idem 1998.
- Kaldor, Mary, *New and Old Wars*, Cambridge 1999: Polity P.
- "Warfare and Capitalism", or *Exterminism and Cold War*, ed. *New Left Review*, London 1982: NLR, 261-88.
- Keller, William W., *Arm in Arm*, New York 1995: Basic Books.
- Kolko, Gabriel, *Century of War*, New York 1994: New York P.
- Latour, Bruno, *Science in Action*, Cambridge MA 1987: Harvard UP.
- Lefebvre, Henri, *The Production of Space*, μτφρ. D. Nicholson-Smith, Oxford 1997: Blackwell.
- *Vers le Cybernanthrope*, Paris 1971: Denoel Gonthier.
- Lens, Sidney, *Permanent War*, New York 1987: Schocken.
- Levidow, Les, and Kevin Robbins (eds.), *Cyborg Worlds: the Military Information Society*, London 1989: Free Association Books.
- Love, Barbara, and Elisabeth Shanklin, "The Answer is Matriarchy", or *Mothering*, ed. J. Trebilcot, Totowa 1984: Rowman Allanheld, 275-83.
- Lovins, Amory B., and L. Hunter Lovins, "Energy: The avoidable Oil Crisis", *The Atlantic* (Dec. 1987): 22-30.
- Luxemburg, Rosa, *The Accumulation of Capital*, μτφρ. A. Schwarzschild, N. York 1968: Modern Reader.
- Markuse, Herbert, *Feindeanalysen*, Lüneburg zu Klampen 1998.
- *One Dimensional Man*, Boston 1964: Beacon P.
- Marx, Karl, *Grundrisse*, μτφρ. M. Nicolaus, N. York 1973: Vintage.
- McMurtry, John, *The Cancer Stage of Capitalism*, London 1999: Pluto P.
- *Understanding War*, Toronto 1989: Science for Peace and Stevens P.
- Parker, Geoffry, *The Military Revolution*, Cambridge UK 1988: Cambridge UP.
- Scarry, Elaine, "Beauty and the Scholar's Duty to Justice", or P. Franklin (ed.), *Profession 2000*, New York 2000: MLA, 21-31.
- Smith, Adam, *The Wealth of Nations*, New York 1937 (orig. 1776): Random House.
- Smith, Dan, "Conflict and War", or S. George, *The Debt Boomerang*, London 1992: Pluto P. TNI, 136-67.
- Stockholm Int'l Peace Research Institute, *SIPRI Yearbook 1998*, Oxford 1998: Oxford UP.
- *SIPRI Yearbook 1999*, Oxford 1999: Oxford UP.
- Suvin, Darko, *For Lack of Knowledge: On the Epistemology of Politics as Salvation*, 32 pp. Working Papers in Cultural Studies Series, Pullman WA: Washington SU, 2001.
- Tabb, William K., "Globalization is an Issue, the Power of Capital is the Issue", *Monthly R.* 49.2 (1977): 20-30.
- Tirman, John (ed.), *The Militarization of High Technology*, Cambridge MA 1984: Ballinger.
- Toffler, Alvin and Heidi, *War and Anti-War*, Boston 1993: Little Brown.
- Virilio, Paul, *Speed and Politics*, μτφρ. M. Polizzotti, New York 1977: Semiotext (e).
- , and Sylvère Lotringer, *Pure War*, μτφρ. M. Polizzotti, New York 1983: Semiotext (e).
- Watts, Michael, "Black Acts", *New Left Review* n.s. no. 9 (2001): 125-39.
- Weisberg, Barry, *Beyond Repair*, Boston 1971: Beacon P.
- Went, Robert, *Globalization*, μτφρ. P. Drucker, London 2000: Pluto P & IIRE.

Σημειώσεις

1. Το κατά πόσο υπήρχε πόλεμος και στις προ-κρατικές (φυλετικές) κοινωνίες είναι ένα αμφισβητούμενο ερώτημα, που εξαρτάται από τον ορισμό που δίνει κανείς στον πόλεμο και ο οποίος, με τη σειρά του, εξαρτάται από την ιδεολογία του ερευνητή. Όσοι θεωρούν ότι ο πόλεμος είναι βιολογικά έμφυτος στον *Homo Sapiens*, θα ανακαλύπτουν τον πόλεμο σ' όλες τις ανθρώπινες ομάδες, όμως τα αποδεικτικά στοιχεία είναι εις βάρος τους. Τα υπόλοιπα είναι ζήτημα εξακρίβωσης του πόσο απέχει μια συγκεκριμένη φυλή ή μια παρόμοια ομάδα από το μετασχηματισμό της σε κρατική (ταξική) κοινωνία. Βλ. τις συγκρουόμενες απόψεις του Mead (του οποίου ο ορισμός του πολέμου φαίνεται να είναι υπερβολικά ευρύς) και του Lesser σε Fried et al. (ed.): 215 και 94-5.

2. Όλες οι πληροφορίες στο υπόλοιπο μέρος της παραγράφου προέρχονται από τον Chossudovsky, ο οποίος παραθέτει εννέα ακόμα τυπωμένες και διαδικτυακές πηγές. Το απόσπασμα του US Air Force προέρχεται από το Air University AF 2025 Final Report, <http://www.au.af.mil/au/2025/>.

Χωρίς τίτλο, 1983